

KANT FELSEFESİNDE ÖZGÜR İSTEMENİN OLANAKLILIĞI

[The Possibility of Free Will in Kant Philosophy]

Ece SARAÇOĞLU

Dr., Maltepe Üniversitesi, Felsefe Bölümü

ecesaracoglu@gmail.com

ÖZET

İnsan özgür istemeden (iradeden) yola çıkarak eylemlerinde özgür olduğunda, o eylemlerin zamanla bir şey kurmuş olduğunu, yani giderek tarihsel bir bütünlüğün parçalarını oluşturduğunu fark eder. Tarihin en önemli aktörlerinden biri olan kişi eylemleri, insanın içinde yaşayabileceği bir dünyanın meydana getirilmesinde büyük rol oynamaktadır. Dolayısıyla etik bir tartışma söz konusu olduğunda, kişi eylemlerinin arka planını oluşturan temel yapıların analizi son derece gereklidir. Bu düşünceden yola çıkarak meydana getirilen bu çalışmanın temel amacı, özgür istemenin nasıl olanaklı olduğunu, konuyla yakından ilişkili olan Kant'ın etik görüşleri ışığında irdelemektir. Özgür eylemde bulunmanın ancak özgür isteme yoluyla gerçekleşebileceğini savunan Kant, kişinin belli zorunlu ilkeler, diğer bir deyişle koşulsuz buyruk aracılığıyla eylemde bulunmasının da önemine dikkat çeker. Buradan hareketle insan "olandan" ziyade "olması gerekene" yakın duruyorsa, "olması gerekene" doğru adım atarken eylemler, içinde bulunulan yaşama dünyasının inşasına da kapı açmaktadır. Sonuç olarak Kant'ın özgürlük irdelemesi, özgür istemenin olanaklılığı veya isteme özgürlüğü çerçevesinde bir etik problem olarak, özellikle 20. ile 21. yüzyılın özgürlük tartışmaları için zemin oluşturması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Anahtar sözcükler: Kant, etik, isteme, özgürlük, koşulsuz buyruk.

ABSTRACT

The human discern that free acts have generated something, that is to say they constitute the parts of historical integrity by degrees when to be free on the basis of free will. Person acts that the most important factor of history, play a part in to create in a world of the human will be able to live. Accordingly, the background of person acts that an analysis of the main qualities are extremely important when it comes to an ethics arguments. From this point of view, the main purpose of this study is scrutinize how to make freedom of will possible in the light of the ethics vision of Kant that closely associated with this topic. Kant who was argue that free acts come true via only free will to point out to make acts by way of categorical imperative or specific imperative principles. Based on this issue, the acts enable to construction of a life world while the human care about “nonelective” in compared with “happened”. Consequently, freedom search of Kant is a very important ethics problem a part of possibility of free will, especially for freedom discussion of 20th and 21th centuries.

Keywords: Kant, ethics, will, freedom, categorical imperative

Giriş

İnsanı doğası gereği insan yapan özellikler tartışıldığında, diğer canlı varolanlarla insan arasında canlı olmanın gerektirdiği bir takım ortak biyolojik yanlar bir kenara alındığında onun düşünen, sorgulayan, çıkarım yapan, kendi benliğinin farkında olan ve gerektiğinde fikirler geliştirebilen bir takım zihinsel becerilere sahip bir varlık olduğu öne çıkmaktadır. Fakat tüm bunların yanında tür olarak insanın en dikkat çeken özelliği, etik bir varoluşuyla birlikte belirginleşen, kendi iradesiyle bir takım seçimler yapabilmesi, bu seçimlere göre eyleyebilmesi ve yine bu seçimleri neticesinde kendi tür varlığına ait bir yaşama dünyası kurabilmesidir. Bu noktada asıl önemli olan ise, insanın seçimlerinin arkasında yer alan belirleyicilerin, diğer bir ifadeyle seçimlerine yön veren istemelerinin neye dayanıyor olduğunun anlaşılabilmesidir. İnsanın istemesinin dayandığı ilke ya da ilkelerin ne olduğu sorununun irdelenmesine, en derinlikli bir şekilde Alman düşünür Immanuel Kant'ta (1724-1804) rastlanılmaktadır.

Kant'ın etik soruşturmalarında öne çıkan temel sorun, insanın özgür olup olmadığı konusundan ziyade, insanın istemelerinde özgür olup olmadığı meselesidir. Bu açıdan Kant, insanın etik alanının irdelenmesi söz konusu olduğunda, daha çok bu sorunun üzerinde durulması gerektiğini savunmuştur. Özgür olduğunun bilincinde olduğunu bilen tür olarak insanın, bir yandan da özgürlüğü arayan bir varlık olmasının yarattığı çıkmazları aydınlatılabilmek adına, istemelerde özgür olunup olunmadığı sorununa dikkat çekmek son derece önemlidir. Peki, insan gerçekten istemelerinde özgür olan bir varlık mıdır? Buna benzer olarak bir insanın istemesinin dayandığı ya da istemesini belirleyen bir neden veya bir ilkedен söz edilebilir mi? Kant "*Aydınlanma Nedir?*" makalesinde, insanın ergin olmama durumuna kendi isteğiyle düşmüş olduğunu belirtirken, acaba tam olarak isteme konusuyla anlatmak istediği ne idi? İnsanın varlık yapısı çerçevesinden bakıldığında, özgür bir isteme gerçekten olanaklı mıdır? Bu soruları yanıtlayabilmek ve isteme kavramının ayrıntılı irdelenmesi için, Kant'ın *Pratik Aklın Eleştirisi* ve *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi* eserlerini gözden geçirmek gerekmektedir. Bunun için incelemeye öncelikle Kant'ın temel epistemolojik görüşleriyle başlamak yerinde olacaktır.

Bilgi elde etmenin başlı başına iki ana yolu olduğunu belirten Kant, ne tek başına deneyimin ne de sadece akılla bu sürecin işleyebileceğini düşünür. Bunun için öncelikle insanın

doğasında zorunlu olarak bulunan bir takım yetilerle dış dünyaya yönelmek önem taşımaktadır. Bu zorunlu olan Kant'ın deyimiyle apriori veriler, zaman ve mekân görü formlarının oluşturduğu duyarlılık (ing. *sensibility*) ile anlama yetisinde (ing. *understanding*) yer alan kavramlar veya kategorilerdir. Doğuştan gelen saf görü formları olan zaman ve mekân, öznenin dış dünyaya yönelmesiyle onun deneyimini olanaklı kılmaktadır (Kant 1929: A34-35/B51). Bu aşamada yalnızca öznel geçerli yargılara yani algı yargılarına sahip olabilen özne, saf anlama yetisi kategorileriyle nesnel geçerliliğe sahip olan yargılar (deney yargıları) meydana getirir. Bilen öznenin tüm yargıları öncelikle algı yargılarıdır. Saf matematik ve saf geometri, saf görü formlarının varlığıyla mümkün olmaktadır. Zorunluluk ve genel geçerlilik taşıyan saf doğa biliminin olanaklılığı ise, deney yargıları yani anlama yetisinin kavramlarıyla gerçekleşmektedir (Deleuze, 2007: 17). Bu sayede nesnel geçerlilik anlamında bir bilgi ortaya çıkmış olmaktadır. İnsanın doğasında zorunlu olarak bulunan saf anlama yetisi kategorileri, doğanın genel düzeninin de kaynağını oluşturmaktadır (Kant 2000: 74).

Kant insan aklının, yöneldiği nesnelere alanına göre iki ayrı alana ayrıldığını belirtir. Bunlardan ilki olan teorik akıl, yukarıda da ifade edildiği gibi, dış dünyadaki deney alanını yani doğayı kendisine nesne edinir (Kant 2000: 72-74). Matematik, geometri, fizik ve kısacası doğa biliminin alanı olduğu için de zorunluluk taşımaktadır. İnsanın istemesini konu edinen ve özgürlükle ilgili olan yan ise, pratik akıldır. Fizik konularının dışında, etik doğrudan doğruya ilişkili olan insanın istemesi ve özgür istemenin olanaklılığı sorunu, pratik akıl çerçevesinde ele alınıp tartışılması gereken bir mesele olmaktadır.

Özgürlüğün Olanaklılığı

Teorik akıl ve pratik akıl ayrımında dikkate alınması gereken öncelikli nokta, bu ayrımın tartışma ve inceleme doğrultusunda yapıyor olmasıdır. Elbette her şeyden önce tek bir akıldan yani insan aklından söz edilmektedir fakat doğadan ayrı olarak insanın var olan etik yanına yönelebilmek için, aklın birbirinden farklı yanlarının hatta cephelerinin var olduğunun önceden kabul edilmesi gerekmektedir. Kant'a göre ancak teorik ve pratik akıl ayrımı üzerinden insanın istemesine ve eylem alanına giriş yapılabilmesi mümkün olabilmektedir (Kant 1995: 3-5). Bunun en önemli gerekçesi ise, insan aklının yöneldiği nesne alanları bakımından farklılık göstermesidir. Kant'ın bahsettiği nesne alanlarındaki ayrımın temeli,

Aristoteles'in varlık öğretisindeki ayrımlara yani Kant'ın diliyle ifade etmek gerekirse, fenomen (İng. *phenomenon*) ve numen (ing. *noumenon*) ayırımına dayanmaktadır (Kant 1894: 50). Bu ayırım, sadece bilgi felsefesi için değil, etik tartışmalarda özgür istemenin olanağının nereden doğduğu meselesine de ışık yaktmaktadır.

Dış dünyadaki duyulur varolanları kendisine nesne edinen teorik akıl, neden ve sonuç ilişkisi ile doğa yasaları doğrultusunda zorunluluk gösterir. Bu zorunluluk insanın dışından yani dış dünyadan gelmektedir. Düşünümler alanı ve insanın istemesini kendisine nesne edinen pratik akıl ise, özgürlük ve ahlak konuları çerçevesinde zorunluluk taşımaktadır. Buna ek olarak teorik akıldan farklı olarak pratik akılda zorunluluk, insanın kendisinin ortaya koyduğu bir şey olarak ortaya çıkar. Bunu da insan, özgürlükten kaynaklanan aklın yasalarıyla gerçekleştirir. Kant özgürlüğü ve özgür istemeyi, teorik aklın alanına giren doğa yasalarının zorunluluğundan ayrı, hatta onlara karşıt bir mesele olarak görür. Özgürlük, olması gerekenle ilgili olmasına karşın doğa, tam anlamıyla olanla ilgilidir. Bu açıdan insan teorik aklın yasalarına tâbi olduğu ölçüde bir doğa varlığıdır, pratik aklın yasalarına tâbi olduğu ölçüde ise özgür ve etik bir varlıktır (Kant 1995: 71). Bunun anlamı ancak, insanın hem akıl hem de bir doğa varlığı olmasıyla açıklanabilmektedir. İnsan bu nedenle iki tabiatlı bir varlıktır. İnsanın sahip olduğu bu ikili yan, transandantal özgürlüğü vermektedir, diğer bir deyişle insanın özgürlüğünün olanağının koşulu, onun iki tabiatlı olmasından ileri gelmektedir.

İnsanın özgürlüğü meselesinde, Kant'tan önce önemli görüşler geliştiren İskoç filozof David Hume'a (1711-1776) göre insan, eylemleri çerçevesinde doğa yasalarına tâbi olan bir varlıktır (Hume 2009: 276-277). Doğa yasaları ya da doğa mekanizması, özü gereği zorunluluk taşıyan bir sistemdir. Bu yüzden doğa mekanizması söz konusu olduğunda insan özgür değildir ve yine insanın her eylemi belli bir neden sonuç ilişkisi doğrultusunda gerçekleşmektedir. Hume'un bu düşüncelerinden hareketle Kant, insanın eylemlerinde özgür olup olmadığını sormak yerine, isteme alanında özgür olup olmadığını araştırmaya başlar. Bunun için insanın, yukarıda da belirtildiği gibi, iki tabiatlı bir varlık olmasından yani hem bir doğa hem de bir akıl varlığı olmasından yola çıkmak gerekmektedir. İnsanın istemesini konu edinen pratik akıl, özgürlük meselesinin ve ahlakın var olduğunu gösterebilmenin en açık yoludur. Çünkü sadece akıl ya da sadece doğa varlığı olunması hâlinde, ahlak yasasından söz etmek olanaksız olmaktadır. İnsanın eylemlerini sadece hazlar değil, aynı zamanda akıl da belirlediği

için, ahlakın olanağının koşulu da bu noktada ortaya çıkmaktadır. O halde insanın genel anlamda özgür olması ile insanın istemelerinde özgür olması arasında nasıl bir ayrım bulunmaktadır?

Öncelikle genel anlamda bir insanın özgür olması demek, o insanın her durumda başka türlü de eyleme olanağına sahip olması demektir. İnsanın özgür olmasının en anlaşılır ifadesi olan bu tanım, aynı zamanda belirli noktalarda Antik Yunandan Aristoteles'in (MÖ 384-MÖ 322) de savunduğu önemli etik görüşlerdendir. Aristoteles insan ruhunun sadece erdeme göre değil, ayrıca akla göre de eylemesi gerektiğini savunur ve ancak o zaman bir eylemin iyi olduğundan bahsedilebileceğini belirtir (Aristoteles 2015: 1096b-1101). Bununla beraber yine ancak bu sayede, insanın özgür bir şekilde eylemde bulunabilmesi de olanaklılık taşıyacaktır. Bu doğrultuda Kant'a göre insanın bilinçli ve iradeli bir biçimde başka türlü de eylemde bulunabilmesi, insanın istemesinin de bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır (Kant 1995: 66). Diğer bir deyişle özgür olmak ile özgür isteme arasında bir paralellik olduğu görülmektedir. Özgür olduğundan dolayı yani insanın başka türlü de eyleme olanağı bulunduğu için, ahlak yasasının varlığından söz edilebilir. Daha yalın bir ifadeyle söylemek gerekirse ahlak yasası, özgür olmanın bilgisini taşımaktadır. Kant'a göre genel olarak isteme, insanın bütün eylemlerinde yer alan bir yasa konumundadır. Bunun anlamı, insanın istemesinde nesne edildiği ilkeden başka herhangi bir ilkeyi temel dayanak olarak kabul etmemesi gerektiğine işaret eder. Bu durum aynı zamanda Kant'ın belirttiği kesin buyruk ve ahlaklılık ilkesine de karşılık gelmektedir. Bu nedenle özgür bir isteme ile ahlak yasaları altında olan bir isteme aynı şeyi ifade etmektedir (Kant 1995: 65). Bu çerçevede özgür bir istemenin olanaklılığını daha iyi kavrayabilmek için, istemenin tam olarak ne ifade ettiğini daha ayrıntılı bir şekilde irdelemek gerekmektedir.

İstemenin Anlamı

Genel olarak ele alındığında "isteme" (ing. *will*) kavramı insanın esas itibariyle bilinçlilik halinden doğan, akla ve amaca dayalı bir atılım yapabilmeyi sağlayıcı itici bir güç olan iradeye karşılık gelmektedir (Akarsu 1998: 108). Bu açıdan düşünüldüğünde genel geçerlilikten ziyade, bir tür öznelilik de ifade ettiği anlaşılmaktadır. Fakat Kant'ın düşünceleri bağlamında dikkate alındığında, insanın kişisel arzu yetilerini meseleye dâhil etmemek gerekmektedir. Aksi halde Kant etik anlayışı yerine, daha çok Hume'un görüşlerine yönelmiş

olunur. Çünkü Kant her şeyden önce istemeyi aklın belirlenimi içinde ele almaktadır (Audi 1999: 286). Hume'a göre ise insan, istemelerinin kölesi durumundadır. Bu doğrultuda akıl, insanın kendi kişisel hazlarının peşinde koşarken sadece bir araç konumundadır (Hume 2009: 279). Buna karşılık Kant, her insan için geçerli olabilecek bir ahlak yasasının var olup olmayacağı sorusu üzerinden etik irdelemeye başladığından, Hume'un görüşlerinden farklı bir yol izlediği görülür.

Kant'ın ifade etmeye çalıştığı çerçevede, insanın tüm istemelerinin genel olarak iki nedene dayandığı görülmektedir. Bunlardan ilki haz ve acı, diğeri ise akıldır. İster haz ile acı isterse akıl kaynaklı olsun, normal şartlarda insanın her eyleminin kalkış noktasında mutlaka bir isteme ve ona eşlik eden bir seçim bulunmaktadır. Gündelik hayatta bunun her çeşitten örneğine rastlamak mümkündür. Örneğin bir kişi o gün iş yerinde babasına yardım etmek yerine, arkadaşlarıyla basketbol maçı yapmayı tercih edebilir. Böyle bir durumda kişinin bir etkinlik yerine başka bir etkinliği seçebilme imkânı, onun özgür olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle kişinin, işe gidip babasına yardım etmesine karşılık başka türlü de eyleme olanağı bulunduğu için, yani maç yapmayı seçme imkânı da olmasından dolayı özgürdür. Peki, üzerinde durulan özgür isteme meselesi, bu konunun neresinde öne çıkmaktadır? Daha önce de değinildiği gibi özgür isteme, doğa yasaları değil ahlak yasaları altındaki istemeye karşılık gelmektedir. İş yerine gitmeyi maça gitmeye tercih etmek, insanın istemelerinde özgür olduğunu göstermemektedir. İnsanın istemelerinde özgür olduğu ancak, maça gitmek yerine işe gitmeyi seçmekle anlaşılabilir. Bu nokta son derece önemlidir çünkü bu şekilde bir istemenin arka planında koşulsuzluk ve genel yasalılık bulunmaktadır. İnsan akli öncelikle ahlak yasası ortaya koyar ve sonrasında da bu yasaya göre eylemde bulunur. İnsanın istemesinin ilkesi, doğa yasasından ileri gelen haz, yarar ve acı gibi arzulama yetileri yerine Kant'ın vurguladığı pratik aklın ortaya koyduğu, içeriği arzularından arındırılmış bir ahlak yasasına dayandığında, insanın insan olması bakımından değerini de ortaya çıkaran eylemler gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Kişinin yaptığı tercih, yine o kişinin eyleminin istemesini belirlemektedir. Bununla birlikte yapılan tercih, istemenin neye dayandığına da bağlıdır. Akıl, başka türlü de eyleyebilme olanağına sahip olduğunun farkında olduğu için, aynı zamanda özgür olduğunun da bilincindedir. Burada öne çıkan önemli husus, insanın bu bilinçlilik durumudur. Yasaya

uymak ya da uymamak, ne olursa olsun insanın kendi elinde olan bir şeydir. Yukarıdaki örnekten hareket edilecek olursa, eğer bir kişi kendisini mutlu edip keyiflendiren arkadaşlarıyla basketbol maçı yapmayı tercih etmiş ise, istemesini öznel bir koşula, hazlarına yani Kant'ın deyimiyle "aşağı arzulama yetisine" dayandırıyor demektir (Kant 1995: 26-27). Buna karşılık aynı kişi maç yapmak yerine işe gidip babasına yardım etmeyi tercih ediyorsa, istemesinin arkasındaki dayanak ilke akıl olarak öne çıkmaktadır. Bu örnek, istemenin dayandırıldığı nedene göre elbette tam tersi şekilde de düşünülerek de kurgulanabilme imkânına sahiptir. Fakat örnekte vurgulanan şekilde asıl önemli olan, kişinin istemesini neye göre belirlediğidir. Çünkü akla dayalı bir isteme, hem nesnel bağlamda öne çıkmaktadır hem de doğrudan ahlak yasasına uygunlukla ilgilidir. Kant akla dayalı olan istemeyi, "yüksek arzulama yetisi" olarak adlandırmaktadır (Kant 1995: 27-28).

Yüksek arzulama yetisi, insanın istemesinin genel geçer bir kaynağa dayandırılması üzerinden işler. Genel geçer yani nesnel bir şeye dayanmak demek, aklın ortaya koyduğu ahlak yasalarından hareket etmek anlamına gelmektedir. Ancak bu şekilde herkes için geçerli olan ya da olacak bir ahlaktan söz edilebilmektedir. Kant'a göre insanın istemesi doğa mekanizmasının zorunlu ve değişmez doğa yasalarıyla değil saf akıldan gelen, kaynağı akıl olan apriori bir ilkeyle belirlendiği için, özgür bir istemenin de olanaklılığı anlaşılmış olmaktadır. Özgür bir istemeyi ve ahlakı mümkün kılan, saf aklın pratik yanıdır.

Pratik akıl her ne kadar özgür olmanın ve özgür istemenin temel çıkış noktası olsa da, her şeyden önce zorlayıcılık içermektedir. Aynı zamanda bu akıl buyuran bir akıldır ve bu doğrultuda zorlayıcıdır ve bir buyruk taşır. Çünkü pratik akıl, ahlak yasasını kendisi koyar ve bu yüzden de buyuran bir akıl görüntüsü çizer. İnsan, aklın ortaya koyduğu ahlak yasasına göre eylemeyi, zorunlu olarak kendisine ödev edinmelidir. Çünkü insan ancak yasaya uygun olarak isteyip eylemde bulunduğu zaman, insan olmanın nasıl bir değer taşıdığını kavrayabilir. Aklın yasalarını takip etmemek ve sürekli olarak haz ve acının yani bir takım öznel arzuların belirlenimiyle istemelerde bulunmak, insanın değerinin çok kolay bir şekilde yok sayılıp harcanmasına neden olabilir. Bu yüzden Kant etik anlayışının merkezine, insanın özgür bir istemeye sahip olup olmadığı sorusunu yerleştirir ve bu soru üzerinden insanın özgür olmak olanağının koşulunu göstermeye çalışır.

Özgür İstemenin Olanaklılığı

Buraya kadar Kant'ın görüşleri doğrultusunda, özgür olmak ile özgür bir istemenin ne anlama geldiğinin irdelenmesi ve açıklanması sağlandı. Kant'a göre aklın pratik yanı üzerinden düşünüldüğünde, özgürlük veya özgür olmak ile özgür bir isteme olanaklılık taşımaktadır. O halde bu noktada sorulması gereken tek bir soru kalmaktadır. O da bu özgür istemenin nasıl olabileceği ya da nasıl gerçekleşebileceği meselesidir. Meseleyi daha iyi detaylandırabilmek için, Kant'ın iyi isteme ve ödev kavramlarıyla ne anlatmak istediğine daha yakından bakmak gerekmektedir.

Öncelikli olarak “iyi” (ing. *good*) kavramı, doğası gereği görelî bir anlam içermektedir. Özellikle genel ve ahlaki manada düşünüldüğünde istemeye uygun, yararlı ve değerli olan anlamlarını taşımaktadır (Akarsu 1998: 108-109). Bu nedenle tek başına iyi veya kötü üzerine bir yasa ortaya koymaya çalışmak, Kant'ın işaret etmeye çalıştığı şekliyle herkes için geçerli olabilecek bir ahlak yasası için uygun görünmemektedir. Genel çerçevede bir ahlak yasasının iyi ya da kötü olduğu hakkında bir görüş geliştirilebilir fakat büsbütün bir ahlak yasasını görelî olan bir konuya dayandırmak, nesnelîliği açısından hatalı bir bakış açısı olur. Fayda ve haz gibi bir takım görelîlik taşıyan istemelerin, diğer bir söylemle kişisel arzulara dayanan istemelerin etik bir değer taşıdığı söylenememektedir. İstemenin etik bir değer taşıyabilmesi için, her türlü kişisel faydadan arınmış olmasıyla birlikte, ahlak yasasına uygun olarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Ahlak yasasına uygun olan isteme, Kant'ın deyimiyle iyi istemeye karşılık gelir (Kant 1999: 22-23). O halde iyi istemenin iki temel şartının bulunduğu söylenebilmektedir. İlk olarak istemenin dayandığı ilke, mutlaka herkes için geçerli olacak bir isteme olmalıdır. İkinci olarak ise, ahlak yasasına hem ödevden hem de saygıdan dolayı bir isteme söz konusu olmalıdır. Ancak bu iki şartı sağladığı takdirde, bir istemenin iyi bir isteme olduğu söylenebilir ve yine ancak bu şartlar altındaki iyi bir isteme, etik bir değer taşıyabilir. Örneğin her insan, birilerine herhangi bir konuda söz verebilir. Böyle bir durumda etik bir değer aranmaz. Fakat o insan söz verdiği halde, karşı tarafa yönelik sözünü tutmamışsa, o noktada etik tartışma devreye girer. Yüzyıllar önce Aristoteles'in de vurguladığı gibi doğruluğun ölçütü, insana yakışır olanı yapmaktır (Aristoteles 1975: 83). Bu konuda insan olarak doğruluğun ölçütü, tutulamayacak olan bir sözü vermektен kaçınmaktır. Eğer verilen bir söz tutulmamışsa, daha en başından ahlak yasasına dayandırılmamış bir istemeden yola

çıkılmış demektir. Yasaya dayanmayan bir istemeden ortaya çıkan sözünde durmama eyleminin de, etik bir değer taşıdığı düşünülememektedir.

İyi istemenin olanaklılığı, aklın ortaya koyduğu genel geçer ahlak yasasına uygun olarak eylemekle mümkün olur. Kant'ın bu noktada öne çıkardığı en önemli ifade ise, ödev kavramıdır. Çünkü ahlak yasasına göre eylemek, aynı zamanda insan için bir ödevdir. Ödev, insana hazlarına ve kendi kişisel çıkarlarına göre yaşamasını değil yasaya uygun olarak insan gibi eylemesini buyurur. Bir şeyin yasa olabilmesi için, o şeyin içeriksiz olması gerekmektedir. Kişisel çıkarlarla ve isteklerle örülü bir söylem, içerikli bir ifadedir. Çünkü bu söylem, biri ya da birilerinin yararına göre istemelerle oluşturulmuştur ve bazı insanların konunun dışında kalmalarına neden olur. Hâlbuki asıl önemsenen, tüm insanlara yönelik bir yasadan söz edebilmektir. Kant'ın bu noktada üzerinde durduğu etik mesele, herhangi bir içerikle belirlenmemiş olanı temel alma eğiliminden doğar. İçeriksiz olan yasada, yalnızca istemenin çerçevesi çizilmiştir. İçerik, birilerinin çıkarını düşünerek oluşturulmuş bir yapı değildir. Çünkü ahlak yasaları, insanın neyi istemesi gerektiğini değil, istemenin nasıl olması gerektiğini söylemektedir ve söylemelidir de (Kant 1999: 25).

Kant insanın içeriksiz yani nesnel olarak akıl tarafından ortaya konmuş olan ahlak yasasına göre istemenin belirlenmesi gerektiğini düşünür. Bunun için sadece istemek yetmemektedir. İstemenin yanında, eylemek de gerekir. İnsan etik eylemlerinde ahlak yasasına uygun olarak istemesini belirlemeli, ardından da yine ahlak yasasına duyduğu saygıdan dolayı eylemde bulunmalıdır. Diğer bir deyişle insanın iyi istemesi, hem yasalılık hem de ahlaklılık çerçevesinde gerçekleşmelidir. Yasaya uygun ve yasaya saygıdan dolayı hem isteyip hem de eylemek, iyi istemeyi ortaya çıkarmaktadır (Kant 1995: 15). Bu şekilde iyi istemeyle inşa edilmiş eylemlerin yer aldığı etik bir yaşam sürmek ise, ödevin kendisine karşılık gelmektedir.

Kant'a göre ödev zorlayıcı ve buyruk taşıyan bir yapıya sahip olduğundan, her türlü kişisel eğilimleri de ortadan kaldırmaktadır. Ödev ahlakı, doğrudan iyi istemeye bağlıdır. Bu noktada şu soru öne çıkmaktadır: Kant'ın öne çıkardığı isteme, ödev ve yasa gibi ifadeler günlük yaşama ne kadar uygulanabilir ya da böyle bir şey gerçekten mümkün müdür? Aslında onun ortaya koyduğu bu kavramlar, son derece teorik söylemlermiş gibi görünse de, insan yaşamının eylem alanında sıkça rastlanan ifadelerdir. Örneğin çocuk evlat edinmek isteyen bir

kişinin, bu istemesini neye dayandırdığı son derece önemli bir etik meseledir. Eğer söz konusu kişi, evlat edindiği çocuk sayesinde kendi arkadaş çevresinde takdir görmek, onurlandırılmak ve övgüyle anılmak istiyorsa, burada istemesinin ilkesini kendi kişisel çıkarlarına ve hazlarına dayandırıyor demektir. Buna benzer olarak örneğin, bir duraktan otobüse binen yaşlı bir kişiye oturması için kendi yerinden kalkıp yer veren bir genç kişinin, bu eyleminin arkasında yatan istemenin ilkesinin ne olduğu da çok önemlidir. Genç kişi gerçekleştirdiği eylemini, yalnızca otobüsteki diğer insanlardan takdir görmek için yapıyor olabilir. Diğer bir ifadeyle o genç insan, istemesinin nedenini veya ilkesini kişisel hazlarına dayandırıyor demektir. Her iki örnekten de anlaşılacağı üzere, eğer insanlar kendi kişisel arzularını istemelerine ilke edinirlerse, gerçekleştirdikleri eylemler de etik değer taşıyan eylemler olamamaktadır. Kant'ın etik eylemden ve iyi istemeden söz ederken, içeriği hazlardan arındırılmış bir ahlak yasasının dikkate alınmasını vurgulamasının nedeni bu yüzdendir. İlk örnekteki kişi, evlat edindiği çocuğu iyi bir şekilde eğitmek, okutmak, onu hayata kazandırmak ya da bunların yanında çocuğun insan olmanın değerini bilen ve koruyan etik bilinçle yetişeceği iyi bir aile ortamı sağlamak amacıyla istemesini ortaya koyuyorsa, o kişinin istemesinin iyi bir isteme olduğu rahatlıkla dile getirilebilir. İkinci örnekteki genç kişi de, eylemini içeriği haz ve yararla doldurulmamış olan ahlak yasasına dayandırıyor, yine o gencin istemesinin iyi bir isteme olduğu söylenebilir. Bu noktada her iki kişi de, hem istemelerinin ilkesini akıl kaynaklı ahlak yasasına göre belirlemiş olmaktadırlar hem de yasaya uygun ve yasaya saygıdan dolayı isteyip eylemlerini gerçekleştirmişlerdir.

İstemenin iyi bir isteme olabilmesi için, yukarıda da vurgulandığı gibi hem ahlak yasasına uygunlukla hem de ahlak yasasına saygıdan dolayı istenip eyleme geçirilmesi gerekir. Bu noktada yasaya saygı, her zaman yasaya uygunluktan önce gelmelidir. Kişinin eylemi genel geçerlik manasında yasaya uygun olsa bile, mutlaka kişisel bakımdan da ahlak yasasına duyulan saygıyı ortaya koyması gerekmektedir. İşte tam da bu nedenle iyi istemeyle örülü ödev, zorlayıcıdır ve koşulsuz bir buyruktur. Bu zorlayıcılıktan kaynaklı olarak kişinin eyleminin ilkesi, herkes için ve her zaman genel yasanın ilkesine dayanmalıdır (Kant 1999: 35). Kant'ın koşulsuz (kategorik) buyruk olarak betimlediği konu da tam olarak buraya karşılık gelmektedir. Genel ahlak yasasına göre istemek ve eylemek, özgür istemenin olanaklılığını da mümkün ve anlaşılır kılmaktadır.

Sonuç

Kant'ın etik görüşleri ışığında bahsedilenleri kısaca tekrar vurgulamak gerekirse, aklın pratik yanının ortaya koyduğu ahlak yasası, insanın özgürlüğünün ve özgür istemenin olanaklı olmasının en temel dayandığı nedeni ve belirlenme ilkesidir. Bu açıdan ahlak yasası, aynı zamanda saygı konusunu da ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ayrıca, insanın başka türlü de eyleyebileceğinin imkânının en açık göstergesidir. Ahlak yasası, kişisel çıkarlar ve istemeler çerçevesince en fazla haz, fayda ve mutlulukla çatışır hâldedir. Çünkü ahlak yasası, Kant'ın vurguladığı şekliyle koşulsuz bir buyruk taşıdığı için kişide zorlayıcı bir etkisi vardır. Fakat her ne kadar yasanın zorlayıcı yanı olsa da, kişinin ahlak yasasına duyduğu saygıdan dolayı, yine kişi yasaya göre eyleme eğiliminde olur. Ödev ahlakı ve bilinciyle yaşamak, insanın değerinin de korunmasına yönelik en temel gerekliliğin yerine getirilmiş olması demektir. İnsan doğası gereği yalnızca arzularına göre yaşayan bir varlık değildir. İnsan, her şeyden önce bir akıl varlığıdır ve tam da bu nedenden dolayı özü gereği ahlakı ve insani ilişkiler bağlamında etiği ortaya koyabilen, herkesin de etik bir yaşam sürebilmesine olanak sağlayan ahlak yasasının meydana getiricisidir. İnsan, insan olması bakımından bunu ne olursa olsun yapmak zorunluluğu içindedir. Çünkü insan, hem bir doğa hem de bir akıl varlığı olduğunu, kısacası insan olduğunu ancak bu şekilde ortaya koyabilmektedir. İnsan arzulama yetilerinin yanında, pratik aklın öne çıkardığı herkes için geçerli olacak ahlak yasalarına göre de eylemeyi seçebilen ve gerçekleştirebilen bir varlık olduğundan, hem istemesinde hem de eylemesinde özgür olma olanağına sahip olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia (1998). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Aristoteles (1975). *Politika*, çev. Mete Tuncay, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aristoteles (2015). *Nikomakhos'a Etik*, çev. Furkan Akderin, Ankara: Say Yayınları.

Audi, R. (1999). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, New York: Cambridge University Press.

Deleuze, G. (2007). *Kant Üzerine Dört Ders*, çev. Ulus Baker. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Hume, David (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ergün Baylan, Ankara: BilgeSu Yayınları.

Kant, I. (1894). *Dissertation on the Form and Principles of the Sensible and Intelligible*, çev. William J. Eckoff. New York: Columbia College.

Kant (1929). *Critique of Pure Reason*, çev. Norman Kemp Smith, London: Macmillan and Co.

Kant (1995). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kant (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. Ülker Gökberk, İoanna Kuçuradi, Gertrude Durusoy, Füsün Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu

Kant (2000). *Prolegomena*, çev. İoanna Kuçuradi-Yusuf Örnek, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Kuçuradi, I. (2015). *Etik*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.